

RECENZIJOS

A. E. Аникин, *Этимология и балто-славянское лексическое сравнение в праславянской лексикографии*. Материалы для балто-славянского словаря, вып. 1 (*a- – *go-), Новосибирск, Сибирский хронограф, 1998, 478.

Pavarčius šį, jau tokį rimtą, etimologijos darbą, gal ne vienam topterės galvon, kad autorius bene bus be reikalo pasikuklinęs, dar nedrįsdamas jo pavadinti stačiai baltų ir slavų leksikos žodynu. Taip iš tiesų būtų ne tik paprasčiau bei aiškiau, bet gal net tiksliau.

Žinomas R. Trautmano etimologijos žodynas, pasirodęs lygiai prieš tris ketvirčius amžiaus (1923), – tai ne tik pirmasis, bet ligi pat šiolei ir vienintelis žodynas, specialiai skirtas baltų ir slavų kalbų bendrajai leksikai. Tai vieno, tai kito ne nuo šiandien pradėta kalbėti, kad šį žodyną, tegu dar ne visai nustojusį savo ankstesnės svarbos, jau seniai metas keisti nauju. Ir su tuo negalima nesutikti. Trautmanas savo žodyną rašė daug sunkesnėmis sąlygomis. Pakanka priminti vien ano meto leksikografijos padėtį. Platesnių daugiatomių žodynų, teikiančių bent kiek išsamesnį leksikos vaizdą, teturėjo vos viena kita slavų kalba. Dar prasčiau su etimologijos tyrimų leksikografiniu apibendrinimu: iš baltų kalbų tik viena prūsų jau buvo susilaukusi dėmesio (paskutinis žodynas – to paties Trautmano), iš slavų pusės tebuvo pusantro bendrojo slavų kalbų žodyno (F. Miklosičiaus ir E. Bernekerio) ir pora rusų kalbos (N. Gorjajevo ir A. Preobraženskio, iš kurių Trautmanas, matyt, nebus turėjęs jokios naudos). Kas kita dabar. Rytų baltų kalbų bendrinės leksikos pažinimo didžiulė pažanga pirmiausia susijusi su dviem kapitaliniais leksikografijos veikalais: šešiatomiu la.-v. žodynu (ME I–IV 1923–1932, EH I–II 1934–1946) ir baigiamu leisti daugiatomiu akademiniu lie. žodynu (LKŽ, nuo 1941 iki 1997 18 t., be to, I²–II² 1968, 1969). Slavuose gerokai pažengusi į priekį ne tik paprastųjų, bet ir istorinių žodynų leidyba. Jau bemaž galima pasakyti, kad nebėra

baltų ar slavų kalbos, likusios be savo etimologijos žodyno (ne visi tie žodynai, beje, privaryti iki galo). Šalia pradėta leisti keletas naujų bendrųjų slavų kalbų etimologijos žodynų, iš kurių toliau tęsiami tik du: jau gerai įpusėtas maskviškis (ЭССЯ I–XXIV 1974–1997, redaguojamas O. Trubačiovo) ir grėsmingai sulėtėjęs krokuvis (SP I–VII 1974–1995, redaguojamas F. Slavskio). Baltų kalbų bendrojo žodyno nėra, rimčiau net nesvarstoma, kiek toks žodynas būtų tikslingas ir įmanomas. Sprendžiant iš neseniai paskleistos žinios apie panašaus žodyno planus anapus Atlanto (A. Steinbergs, LgB V–VI 21–31), susidaro įspūdis, kad iš ten jeigu ir galima ko nors tikėtis, tai veikia tik populiarizacinio ar mėgėjiško žodynėlio, o ne tikro mokslo veikalo, atitinkančio šiandieninį baltų etimologijos lygį. Tad baltistams turėti naują bl.-sl. žodyną net aktualiau, negu slavistams – tokio pobūdžio žodynas iš dalies jiems atstoja ir nesamą atskirąjį baltų.

Naujo bl.-sl. žodyno sudarytojas, nors jau galėdamas semti iš daug pilnesnių leksikos aruodų ir pasiremti kur kas turtingesne etimologijos literatūra, susiduria iš esmės su ta pačia leksikos atrankos problema, kurią kadaise turėjo spręsti pirmojo tokio žodyno kūrėjas. Kad Trautmanas nevengė dėti į savo žodyną ir dalies tokių žodžių, kurie žinomi arba tik iš baltų, arba tik iš slavų kalbų, dabar ne vienas čia įžiūri didelę to žodyno ydą. Kadaisinei bl.-sl. bendrystės epochai nušviesti svarbios tesančios abiejų kalbų grupių bendrosios leksikos naujovės, tad tik joms vieta bl.-sl. žodyne. Neneigiant bendrųjų inovacijų ypatingos svarbos, kartu derėtų nepamiršti, kad nėra jokio rimto teorinio pamato reikalauti, kad bl.-sl. žodynas būtinais vien tik jomis ribotųsi. Bl.-sl. žodynas gali būti suprantamas ir siauriau, ir plačiau. Autoriaus valia, kurią koncepciją, siauresnę ar platesnę, rinktis. Pasirinkimas pats savaime žodyno kokybės dar nelemia. Pirmojo bl.-sl. žodyno autorius laikėsi plačiosios koncepcijos. Jo tikslas buvo bendrais bruožais rekonstruoti maždaug visą bl.-sl. epochos leksiką. O toji leksika, kaip aiškėja iš žodyno, pagal kilmę sudaryta iš trijų bemaž vienodo storio

klodų: 1) indoeuropietiškujų veldinių, 2) tik baltų ar tik slavų žodžių (dažniausiai irgi veldinių) ir 3) bl.-sl. inovacijų (dažniausiai naujadarų). Turint tai galvoje nereikėtų priekaištauti Trautmanui už tai, kad į jo žodyną, pavyzdžiui, yra patekęs koks nors **ansā* / **ansi-* (plg. lie. *qsà*, pr. *ansis* „katilo kabinamasis vašas“ ir kt.), slavų neišlaikytas žodis: argi įmanoma įsivaizduoti, kad šio iš indoeuropiečių senovės einančio žodžio (plg. lo. *ansa* „ąsa, rankena, kilpa“, s. isl. *æs* „kilpa“ ir kt.) bl.-sl. nebeturėjo ir kad jis ne iš jų baltų paveldėtas, o tik vėliau kažkokiais aplinkiniais keliais gautas?! Trautmano pasirinkta plačioji bl.-sl. žodyno koncepcija viena tereikalauja – nedėti vėlesnių, jau po bl.-sl. bendrystės laikų atsiradusių bl. ir sl. žodžių. Plačiojo tipo žodynas patenkina ar bent turėtų patenkinti ir tuos, kuriems bl.-sl. leksikos naujovės terūpi. Net geriau, kad čia naujovės pateiktos ne atskirai, ne kaip izoliuotas bl.-sl. leksikos fragmentas (to neleidžia išvengti siaurojo tipo žodynas), o visos leksikos sistemos fone, taip išryškinant jų užimamą vietą bei lyginamąjį svorį. Platesnio tipo žodynas daugiau kam reikalingas negu siauresnio. Būtų Trautmanas ribojąsis vien inovacijomis, nebūtų jo žodynas, pavyzdžiui, pravertęs J. Pokornui, indoeuropiečių etimologijos žodyno autoriui, kaip pagrindinis informacijos šaltinis apie bl. ir sl. paveldėtinę leksiką.

Užtarus vieną kitą žodį už plačiąją (Trautmano) bl.-sl. žodyno koncepciją ir kartu nepasmerkus siaurosios, jau bus aiškiau matyti, koks yra recenzuojamojo veikalo autoriaus pasirinkimas. Prartarmėje (6) jis iš esmės pritaria siaurosios koncepcijos šalininkams, pridurdamas, kad tuo tarpu neišvengiamas bei pateisinamas ir kiek platesnis, ne tiek griežtos atrankos žodyno variantas, nes dar ne sykį sunku esą atsiriboti nuo ne visai tikrų bei mažiau tikslių rekonstrukcijų. Naujojo žodyno straipsnių (ir žodžių) atranką, teisybę sakant, labiausiai lemia ne kokių nors teorinių postulatų laikymasis, o paprasčiausiai autoriaus pasirinktas kiek ypatingas žodyno sudarymo būdas. Naujasis bl.-sl. žodynas bemaž ištiesai remiasi jau minėtais dviem naujaisiais sl. bendraisiais žodynais, ЭССЯ ir SP, yra iš jų išaugęs. Iš tų žodynų perimami visi proslavių rekonstruoti žodžiai, turintys atliepinių baltų kalbose. Tie proslavių žodžiai padaromi ir bl.-sl. žodyno straipsnių antraštiniais žodžiais. Taip rašomas žodynas, aiškus dalykas, negali virsti plačiojo (Trautmano) tipo žodynu. Ar reikėtų, ateityje tobulinant žodyną, vienaip ar kitaip šalinti dabarti-

nio varianto šiokią tokį asimetriškumą, galima paklikti spręsti pačiam autoriui.

Perimant iš ЭССЯ ir SP proslavių rekonstrukcijas, iš sykių reikėjo apsispręsti, kaip jas rašyti. Mat anuodu žodynai remiasi iš dalies skirtinga grafika. ЭССЯ, pavyzdžiui, vartoja *x*, *ʷ*..., o SP tam pačiam reikalui – *ch*, *r* ... Nėra sutarimo nė kitoje literatūroje. Novosibirskas kol kas lieka ištikimas Maskvai. Tai sykiu atsiliepia ir bl.-sl. žodyno straipsnių alfabetinei rikiuotei.

Anikino žodynas ir daugiau kuo, ne vien perimtomis rekonstrukcijomis, yra priklausomas nuo sakytų proslavių leksikos žodynų. Pasiremiant SP nurodomos antraštinių proslavių žodžių reikšmės. Realūs slavų kalbų žodžiai, pateisinantys rekonstrukciją ir anų žodynų straipsniuose paprastai užimantys daugiausia vietas, nekartojami (nebent tai būtų tik vienas kurios nors slavų kalbos žodis), tiktai apibendrinamai nurodoma jų geografija (dažniausiai atsakančiais trumpinimais, rodančiais, ar proslavių žodis visuotinai, ar tik kuriuose nors slavų kalbų pogrupiuose reprezentuojamas). Šen bei ten, beje, papildomai pridėta slavų žodžių iš kitos literatūros ar šaltinių.

Platesnė ir savarankiškesnė yra antroji, etimologinė, žodyno straipsnių dalis, kur dėmesys sutelktas į baltų kalbų atliepinius ir jų aiškinimą. Nors ir čia pirmiausia pradedama nuo ЭССЯ ir SP (kurie, tarp kitko, ne visada tarpusavy sutaria), plačiai pasinaudojama ir kita etimologijos literatūra, ypač naująja, nevengiama, jei rodėsi būtina, ir savo nuomonę pasakyti.

Nuo naujų bl.-sl. rekonstrukcijų Anikinas susilaiko ir pradžios žodyje yra linkęs sutikti, kad tai jo žodyno spraga. Straipsnių pabaigoje, tiesa, pakartojamos Trautmano tokios rekonstrukcijos, jeigu tik jų būta. Neoperavimas hipotetinėmis bl.-sl. rekonstrukcijomis gal neturėtų būti laikomas rimta žodyno yda. Juk ir Trautmanui ne tiek rūpėjo tiksliai nustatyti bl.-sl. kadaisinių leksemų pavidalą, kiek paprasčiausiai turėti tokiam žodynui reikalingų antraštinių žodžių. Jei ir toliau naujojo žodyno autorius verstųsi be rekonstruotų bl.-sl. antraštinių žodžių, vis dėlto gal turėtų pagalvoti, kaip išvengti dabartinio vienpusiškumo. Gal antraštiniais tiktų daryti ne tik proslavių, bet ir lietuvių (jei nėra – latvių ar prūsų) kalbos žodžius? Pagrindinį antraštinį žodį (laikantis tam tikro nusistatymo) pasirinkus iš vienos pusės (bl. ar sl.), kitos pusės atsakančią žodį savo alfabetinėje vietoje bereikėtų pateikti kaip nuorodinį.

Susipažinus su žodžių atranka ir straipsnių sandara, metas pereiti prie žodyno paties turinio, jo mokslinės vertės. Čia už daug ką autorių būtų galima tikrai pagirti. Iš visko matyti, kad jo dirbama tiksliai, išmanant dalyką ir atsidėjus. Ne vienam šis žodynas gal bus labiausiai naudingas dėl jame glaustai referuojamos naujesnės etimologijos literatūros. Nors pradžios žodyje ir nusiskusta, kad ne viskas buvę prieinama, bibliografinė dalis palyginti su ЭССЯ ir SP praplėsta iš esmės. Žodynas padės įeiti į mokslinę apyvertą ir tokiems aiškinimams, kurie, išblaškyti po įvairius periodinius leidinius, straipsnių rinkinius ir kitur, neretai likdavo be dėmesio. Susidaro įspūdis, kad siekiant išsamumo kartais ir be reikalo registruojamos nieko naujo nepasakančios ar net visai atsitiktinės žodžio užuominos apžvalginio pobūdžio, populiarizacinėje ar kitoje etimologijos literatūroje. Tokiame fone labiau kliūva pasitaikantis specialiai žodį liečiančių darbų praleidimas (pvz., s. v. **elenь* 331 t. derėjo pasinaudoti, ypač dėl reikšmės, ir nurodyti R. Bērtulis, Par lietuvių *briedis* un *alnis* semantiskajām attiecībām latviešu un lietuvišu valodā, LVUZR LXXXVI, Latviešu leksikas attīstība, Rīga, 1968, 159–177).

Nevengiama atgaivinti ar bent pakartotinai pasvarstyti ir ankstesnius siejimus, nesusilaukusius ЭССЯ ir SP pritarimo (plg. sl. **bēda* sąsajos su lie. *bēdā* aptarimą 37 tt.). Įdėmiau apsidairius, autoriui ne vienu atveju pavyksta praplėsti bl.-sl. žodyną, prirašyti šalia proslavių žodžių nežinotų baltų atliepinių. Vienur jie paimti iš kitų praleistos ar vėlesnės literatūros (plg. s. v. **biti* 42), kitur paties autoriaus susirasti šaltiniuose (plg. s. v. **bodьcati* 53). Nuo aiškinimų, rodančių aiškintoją nuklydus iš griežtos mokslinės etimologijos kelio į mėgėjo šunkelius (taip, deja, ne sykį yra atsitikę, pavyzdžiui, su K. Karuliu), žodyne paprastai sugrebama atsiriboti. Ir daugiau kas rodo autoriaus kompetenciją. Jis, pavyzdžiui, geriau moka išvesti ribą tarp baltizmų ir pačių slavų žodžių, nei tai anksčiau buvo daryta kieno nors iš skolinių specialistų (plg. s. v. **dъ(b)нънъ* 286).

Tokio pobūdžio darbas vis dėlto yra per daug sudėtingas, kad galėtų būti ištisai tobulas, ir dar iš karto. Tad nėra ko stebėtis, kad čia dar pasitaiko ir nepakankamai apgalvotų, abejotinų dalykų ar net paprasčiausių apsirikimų.

Pirmiausia – pora nedidelių abejonių dėl tikslingumo operuoti tam tikros rūšies šaltiniais. Jei jau net prūsų kalbos paskiausiame, V. Mažiu-

lio, etimologijos žodyne vadinamasis „jotvingių žodynėlis“ paliktas nuošaly, be jokio dėmesio, tuo labiau nederėtų juo užšnerkšti bl.-sl. žodyno. Be žalos žodynui galėtų būti labiau apribotas rėminis onomastinis leksika. Dairymasis į tikrinius žodžius, kurie patys abejotini ir gali būti aiškinaimi keleriopai, paprastai nepadidina aiškumo (plg. s. v. **bъrbati* 92 ir kitur).

Pasitaiko žodžių, be reikalo priskirtų bl.-sl. leksikai – jie vėlesni, kiti, be to, dar nė tikromis (tegu ir vėlesnėmis, nepriklausomomis) paralelėmis negali būti laikomi.

Pirmiausia nereikėtų vadinamųjų suaugtinių žodžių, ypač tokių, kurie nesutampa savo sandų eilės tvarka, kurių tie sandai ne iš tų pačių kaitybos formų ar pan. (plg. s. v. **dъnъsъ* 313).

Žodynui taip pat vargiai tinka dar ir po šiai dienai aiškūs dūriniai (tipo sl. **dъlgonosъ* – lie. *ilg(a)nōsis* ir pan. 304). Dabar jame puikuoja net tokie, kurių sandai ne abu yra iš tų pačių bl.-sl. bendrybių (plg. sl. **dъnъgubъ* / **dъnъguba* – lie. *diēnvaigis*, la. *dienas* (*dienu*) *zaglis* 312).

Tokie pat nepateisinami yra darybiškai skaidrūs priešdėlių vediniai, ypač tie, kurių net ir forma rodo atskirą susidarymą (plg. vak. sl. **bezkrъvъ*, autoriaus suporuotą su lie. *bekraūjis* 36, ir pan.).

Tarp aiškių darinių, atsiradusių atskirai, daugiausia yra priesagų vedinių. Kad jie vėlyvi, tam dažnai pritaria ir jų ribota geografija. Tokių akivaždus pavyzdys yra ryt. sl. **dъlbunъ* (dėl neapsižiūrėjimo klaidingai vietoj **dъlbunъ*) „kas skaptuoja, kala; genys“ – lie. ret. trm. *dilbūnas* „paniurakis, dilba“ 304 (prirašytas, beje, abejojant, su klaustuku).

Ne tik lie. trm. *diēnyti(s)* ir ypač *dienėti* retumas, bet jau vien formos ryškus nesutapimas su sl. **dъniti sę* ir **dъnēti* 309 neleidžia sakyti, kad tai kadaise buvusių bendrų bl.-sl. vedinių tęsiniai, o ne tegu iš esmės ir to paties paveldėtinio pamatinio žodžio (dienos pavadinimo), bet skirtingų jo variantų (tiksliau – tų variantų atšvaitų) iš pat pradžių atskiri (ir tikriausiai ne vieno meto) dariniai.

Už pietų sl. **ēdьba* „valgymas, valgis“ gretinimo su lie. *ēdьbos* „ėdimas, valgymas“ (ne „корм“) 350 irgi niekaip neįmanoma įžiūrėti bendro bl.-sl. vedinio. Viena, čia ne ta pati, o skirtingos bei kitoniškai susidariusios priesagos: sl. **-ьba*, manoma, atsiradusi, prie paveldėtinės priesagos **-ba* (< ide. **-bhā*) prišlijus (dėl perintegracijos) pamatinių **-ь* abstraktų kamiengalio balsiui, o bl. **-ibā* savo *ī* (ne *ī*) panašiai yra gavusi veikiausiai iš pa-

matinių veiksmazodžių bendračių (tipo *ganý-ba* : *ganý-ti* opozicijas pakeitus opozicijomis *gan-ýba* : *gān-o*, *-é*). Antra, lie. *édýbos* težinomas iš J I (2) 393, kur, kaip matyti iš vartojimo iliustracijos (*Kad dvi asabi éda keimari, bus édýbos*), juo pavadintas porelės lyg ir apeiginis dvilypio riešuto krintimas – iš čia pasirinkimas daugiskaitinės priesagos formos, būdingos švenčių bei apeigų pavadinimams (plg. *lažýbos*, *vedýbos* ir pan.), ir labai gali būti, kad tai visai neseną žodis, gal net paties A. Juškos okazinis darinys.

Kaš. *b'éžk* „greita laivė“, būdamas vėlesnis lokalinis vedinys iš antrinę reikšmę žvejų kalboje įgijusio kaš. *biežec* (ar pan.) „(burine) laive plaukti“ (< „bėgti“), o ne įprastinio vak., piet. sl. **běžьць* „bėgikas“ tęsinys, neturėtų būti minimas pastarajam skirtame straipsnyje 42 (nors taip ir SP I 246).

Lie. *skiemuõ*, skaidydamosis **skied-muo* (: *skésti*, *-dė* „skirti“), negali būti tiesiogiai susietas su sl. **cěnъ* 111, todėl sykiu su pastaruoju atskiro straipsnio žodyne nenusipelno ir labai norint galėtų būti užsimintas nebent s. v. **cěditi* 107 t. Be reikalo įdėti atliepinių baltų kalbose neturintys sl. **dьnъnica* „aušrinė“ 312 t., **ě(d)sli* „ėdžios“ 348 ir pan.

Vadovaudamasis suprantamu noru žodyną padaryti kuo išsamesnį, autorius dažnokai užsuka į slavų *u* kamieno (gal tiksliau – priesagos **-ъkъ*) būdvardžių problemai skirtą J. Otkupščikovo straipsnį, prieš pusantro dešimtmečio paskelbtą šiame žurnale (Blt XIX 23–39), tarsi ten iš tikrųjų būtų kažkokios neišsenkamos bl.-sl. meto būdvardžių kasyklos. Prieš leidžiantis į šias kasyklas bei apsisprendžiant jas eksploatuoti, nebūtų kenkę geriau apsidairyti, kaip jos įrengtos. Juk ne taip jau sunku pamatyti, kad jose įjungtas mechanizmas, nors ir labai našus, kartu yra per daug primitivus bei nepritaikytas, kad iš didžiulės iškasenų krūvos išskirtų tai, ką viltasi išskirti – kadaisinio bl.-sl. klodo *u* kam. būdvardžius. Slavai, kaip ir dalis kitų indoeuropiečių (tarp jų ir latviai), neišlaikiusių *u* kam. būdvardžių, seniau, be abejo, bus jų bent kiek turėję. Kadangi sl. **-ъkъ* paprastai manoma atsiradus dėl pamatinių būdvardžių kamien-galio balsio perėjimo prie pirminės priesagos **-kъ*, jau senokai pradėta spėlioti, kad ir už vieno kito archajiškesnio, kur kitur *u* kamieno bendrašaknio būdvardžio atstojamo priesagos **-ъkъ* slavų būdvardžio gal galėtų slypėti išnykusiojo kamieno atstovas. Minėtame straipsnyje dažniausiai tenkinamasi dviejų kalbų būdvardžių iš esmės sin-

chroniniu gretinimu – rusų su priesaga *-куи* ir lietuvių su galūne *-us* (tipo r. *гонкуи* „greitas, vaju, bėglus“ – lie. *ganūs* „kuris greitai penisi, atsigano“). Istoriskumo tik tiek, kad žiūrima šaknies gimnystės (apsirikimų nedaug, dažnesni šaknies nevisiško sutapimo, jos varijavimo atvejai). Kai porinio būdvardžio, galūnės *-us* vedinio, lietuvių kalboje kartais nėra, jis pakeičiamas koku kitu dariniu, neva turinčiu rodyti jo ankstesnį buvimą, arba ir be to rekonstruojamas (plg. r. *будкуи* „budrus“ – lie. *budrūs*; r. *дѣпкуи* „lupus; svaigus“ – lie. *dirvā* „arimas, dirbamas laukas“; r. *ковкуи* „kalus“ – lie. *kovūnas* „kovotojas“ su iš jo išlukštentu **kovūs*, nepaisant net to, kad tas daiktavardis, de ja, tėra sovietmečio rašytojų vertinys iš r. *боец*, paprastai ir vartotas vien raudonosios armijos kariams nuolankiai vadinti šalia neutraliesnio *raudonarmiētis*, irgi vertinio; r. *четкуи* „aiškus, ryškus, tikslus“ – lie. **skaitūs*, kur žvaigždutė, tiesą sakant, nereikalinga, nes žinomas L. Ivinskio naujadaras *skaitus* „išskaitomas, aiškus“, tik ir tai čia nieko negelbsti). Nevengiama poruoti nė tarpusavio skolinių: net, pavyzdžiui, r. *упаркуи* ar *мылкуи* turį būti kadaisinių slavų *u* kam. būdvardžių vediniai, nes *u* kam. yra dabartinėse lietuvių tarmėse pasitaikantis slavizmas (**šparkūs* „greitas, smarkus“ ir tik viename kitame žodyne (pirmiausia bene Ser 487) šalia r. *мылкуи* prirašytas hibridinis vertinys *muilūs*. Išsibaigus ir šitokioms poroms, dar kiek priduriama tokių, kuriose nesamo r. *-куи* būdvardžio vietą užima kurios nors kitos slavų kalbos atsakantis būdvardis ar nesamo lie. *-us* būdvardžio vietą – kurios kitos indoeuropiečių kalbos *u* kam. būdvardis. Šitaip porų skaičius galiausiai persirita per šimtinę. Nėra ko daug ir aiškinti, kad pasirinktas klaidingas ir todėl bevaisis tyrimo metodas. Vien rusų ir lietuvių kalbų artimų vedinių, priklausančių *d a r i e m s* darybos tipams, paprastu gretinimu neįmanoma nustatyti, kurie iš jų galėtų būti iš bl.-sl. epochos. Jau vieni, kad iš r. *-куи* būdvardžių tik retas turi atliepinių kitose slavų, ypač pietų ir vakarų, kalbose, rodo, jog dauguma jų yra ne veldiniai, o pačios rusų kalbos naujadarai. Lietuvių kalbos būdvardžių galūnė *-us* dar daresnė. Su ja paprastai iš veiksmazodžių padarytų aiškių vedinių vien į DŽ³ sudėta apie 600 (bendras tą galūnę turinčių būdvardžių skaičius ten beveik dvigubai didesnis – dar prisideda priesagų, priešdėlių vediniai, dūriniai ir paprastieji būdvardžiai su *-us*). Naujadarų, tiek senėlesnių, jau apsiprastų, tiek dar kliūvančių dėl

savo naujumo, lietuvių kalboje knibždėte knibžda. Straipsnio autorių mažai domina poruojamų žodžių istorija, jų amžius, nematyti nė mažiausių pastangų atsiriboti bent jau nuo akivaizdžių naujadarų. Gal todėl neužsikrauta sunkios tikrinimo ir atsijojimo naštos, kad suvokta, jog po tokio Sifido darbo iš lengvai sužertos šimtinės gali mažai kas likti, o kas liktų, vargiai, ko gero, labai skirtųsi nuo to, prie ko kitų ieškant galėjusių būti sl. *u* kam. būdvardžių jau anksčiau buvo apsisistota, tik einant daug tiesesniu bei trumpesniu keliu – pirmiausia dairantis į archajiškus izoliuotus, o ne dariesiems tipams priklausančius sl. *-*ak* būdvardžius (pirmieji lengviau matomi tose slavų kalbose, kuriose jie dar neužgožti naujadarų), sykiu turinčius tikrai senų *u* kam. giminaičių kitose indoeuropiečių kalbose. Baigiant kiek per ilgai užtrukusią ekskursiją į taip savotiškai įrengtas (bl.-) sl. *u* kam. būdvardžių kasyklas, dėl jų eksploataavimo recenzuojamame žodyne reikėtų dar štai ką pridurti. Nors, kaip jau minėta, žodyno autorius dažnokai traukia į šias kasyklas, vardan teisybės reikia pasakyti, kad ne sykį semia iš jų gana atsargiai: nuo vienos kitos poros (kai netikra net jos narių šaknų giminystė) visai atsiriboja, kitas pateikia rezervuotai, tik tarsi tarp kitko užsimindamas kitiems žodžiams skirtuose straipsniuose ir jau visai nutylėdamas nelemtųjų *u* kam. būdvardžių rekonstrukcijos šviesias perspektyvas. Tačiau to neužtenka. Jeigu autorius vėliau, kaip galima tikėtis, dar labiau rūpinsis bl.-sl. žodyną apsaugoti nuo nereikalingų vėlesnių apnašų, jis ir pats, be kitų patarimo, supras, kad geriau šias ir panašias kasyklas visiškai aplenksti metant kuo didžiausią vingį.

Palikus ramybėje iki šiol dominavusius daugiausia su žodžių atranka susijusius dalykus, metas pereiti prie įvairių kitų pastabų, dažniausiai liečiančių tik atskirų žodžių aiškinimą.

Artimų onomatopėjinių žodžių sl. **d̥rdati* „dardėti, tarškėti, pliaukšti“ – lie. *dirdėti* (ir kt.) įtraukimas į žodyną (290 t.) pats savaime lyg ir nekliūtų, jei tai būtų padaryta drausmingai laikantis temos ir nesileidžiant (antrojoje straipsnio pusėje) į nereikalingas kalbas apie slavų žodžio vėdinis, homonimus lie. *dird-inti* : *dird-dinti* ir net pr. *draudieiti* „drauskite“.

Nereikalingos painiavos ir svyravimų dėl lie. *kerti* giminaičių slavų kalbose (124 t., 142 ir kitur) sukelia skubotas pasikliovimas labai jau netvirtu (kartu su la. *ķert*) siejimu su *kūrti* (ugni); dėl *kerti* ir kt. ypač reikėtų atsižvelgti į K. Būgos plačią gi-

minaičių slavų kalbose apžvalgą (Būga III 960 tt.); dėl *kūrti* „degti, žiebtį“ dabar dar žr. Mažiulis II 306 t.

Į pastangas už baltų ir slavų obels ir obuolio pavadinimų esamo įvairavimo vis dėlto išvelgti jų buvusį didesnę artumą autorius gal būtų žiūrėjęs ne tiek rezervuotai (s. v. **ablako*, **abolnъ* 16 t.), jei būtų spėjęs susipažinti su tuo, ką dabar dėl to rašo Mažiulis s. v. *wobalne*, *woble* IV 259 tt.

S. v. **blizъ* „artimas“ 46 autorius, prirašydamas lie. *blýzoti*, galėjo priminti, kad jau Būga III 781 šį žodį laikė esant tinkamą papildyti Trautmano žodyną. Tą pačią Būgos raštų vietą derėjo pirmiausia nurodyti ir s. v. **bъbati* 88. Ir sl. **blebetati* „plepėti“ (44) su atsakančiais baltų žodžiais traukimas nepaisant jų onomatopėjinio pobūdžio į bl.-sl. žodyną tik solidžiau atrodytų, jei nebūtų nutylėta, kad tokios nuomonės jau seniai yra buvęs ir Būga III 780.

Vietoj dar nepakankamai paaiškėjusio sl. **bъrgzlězъ*, šalia kurio jokių atliepinių baltų ornitologinėje nomenklatūroje nėra, gal geriau tikėtų tenkintis s.-ch. (trm.) *br̥gljati*, -*ām* „murmėti, marmaliuoti“ lyginimu su lie. *burgėti* „murmėti, niurnėti; čiurlenti; gurg(ė)ti“, *burguliuoti* „burgėti, niurnėti“, kaip tai jau yra daręs Būga III 781 (dar plg. I 591).

Iš to, kas pateikta s. v. **brukati* 74 (plg. dar ir **br̥kati* 76 t., **brykati* 79), gali susidaryti klaidingas įspūdis, kad lie. *braukti*, *brukti* ir kt. baltų žodžiai traktuojami tarsi kokios onomatopėjinės gretybės, nors iš tikrųjų tai tęsiniai ide. (bl.-sl.) **bhreu-k-(-l-k-)*, išplėsto iš ide. **bhrēu-* „rėžti, braukti“ (kuris savo ruožtu – plėtinys iš ide. **bher-* „aštriu įrankiu doroti – pjauti, skelti, rėžti, trinti“), ir tik tuo vadovaujantis reikėtų parinkti giminaičius slavų kalbose (taip ir darė, pvz., Saffarewicz SJ 246 t.).

S. v. **bergt'i* 31 t. klaidingai atpasakotas kitų kartais spėjamos sąsajos su lie. *gerbti* pobūdis: ЭССЯ I 190 ir kitur kalbama apie **gerb-* tariamai antrinį, metatezinį pavidalą, ne atvirksčiai; be to, čia vietoj Karulis 1: 239–240 galėtų būti nebent... 331.

Jeigu jau niekas neabejoja šaknies *bar-*, esančios žodyje *barti* „koneveikti, uiti, priekaištauti“, sąsaja su ide. **bher-* „aštriu įrankiu doroti“, kaip pateisinti abejonę dėl fonetiškai ir semantiškai mažiau nutolusios šaknies *ber-*, esančios žodžiuose *že-bér-klas* / *žu-bér-klas* „įrankis žuvims durti, smaigyti“, *bér-klauti* „mėsinėti, skrosti, darinėti,

doroti“ ir kitur, tokios pat sąsajos? Žodyne tenkinamasi nurodžius, ir kur ta abejonė paimta, bet ir ten, be subjektyvaus nepasitenkinimo, nieko daugiau nėra. Kiekvienam valia abejojti net akivaizdžiausia etimologija, tačiau mokslui daugiau ar mažiau svarbi tik tokia abejonė, kurios reikšmės sykiu sugeba pateikti savo (ar nurodyti nutylėtą kitų) labiau pamatuotą alternatyvią etimologiją, o jei ne, tai bent konkrečiai ir argumentuotai išskirti abejojamos etimologijos trūkumus. Kitas dalykas, ar šiame žodyne taip jau ir būtina s. v. **borti* (sę) 61 surašyti ne tik artimiausius šio slavų žodžio atliepinius baltų kalbose (lie. *bárti* ir kt.), bet ir visus kitus ide. **bher-* „aštriu įrankiu doroti“ palikuonis.

Dėl **blōkati* (sę) „valkiotis, klaidžioti“ 47: kad baltų artimi veiksmažodžiai vartojami ne vien panašiomis į slavų judėjimo reikšmėmis, bet ir šviesos, taip pat spangumo, tai neverčia neigti jų galimą giminybę. Juk giminiškų panašios semantikos sl. **blōditi* bei **blēsti* neabejojami neslaviški giminaičiai irgi pažįstami dar ir šviesos reikšmėmis, plg. lie. *blāndytis* „giedrytis“, *blāndūs* „giedras, blaivas“, *blāndingas* „t. p.“, iš-, nu-*blīsti* „išbalti, išblykšti“, taip pat s. v. a. *blind* „aklas“ ir kt. Lie. *blañkti* „blykšti“ ir kt. praleidimą ir B ū g a III 780 laikė Trautmano žodyno spraga.

Atskiras straipsnis **cēniti* 110 t. nepateisinamas (labai norint tą slavų veiksmažodį galima priminti nebent s. v. **cēna*): lie. *káininti* „nustatyti kainą, vertinti, kainoti“ veikiausiai pasidarytas visai neseniai, kai susiradęs mažai kam bežinomas tm. *káina* jau buvo išskeltas į dabartinę bendrinę kalbą.

M. Miežinio *brēkti* kaip akivaizdus leticizmas nenusipelno būti straipsnyje **brekati* 68; ten pat la. *brēkat* taisytinai į *brēkāt*.

S. v. **bēgunъ* 40 pirmiausia gerai būtų buvę visai atsiriboti nuo techninių reikšmių – jos vėlesnės ir susidariusios ne be kalbų interferencijos, kurios kryptį ne visada paprasta nustatyti. Ir po to dar nekenktų įspėti, kad kalbama ne apie tikrą bl.-sl. bendrybę, o tik vėlesnių laikų savarankiškus net ne tos pačios priesagos vedinius. Apie lie. *-ūnas* slaviškumą, beje, dabar jau lyg ir per vėlu kalbėti, juo labiau, kad apie dabar aktualesnę sl. **-unъ* skolinimo (iš romanų kalbų) hipotezę nė žodžiu neužsimenama. Pasvarstymams naujų impulsų gal būtų suteikęs dabar likęs be dėmesio specialiai sl. **-unъ* kilmei skirtas straipsnis A. Z o l t á n, *Studia Slavica XXXVIII* (1993) 221–227, kur

plačiai kalbama ir apie slavų kalbų žodžius, kurie paprastai vedami iš sl. **bēgunъ*, nors iš tiesų tesą vėliau skolinant išplitę. Kadangi iš baltų tik lietuviai teturi *bēgūnas*, išeitų, kad į bl.-sl. žodyną braunamasi gretinant visiškai vėlyvus atskirų kalbų žodžius. Jeigu vis dėlto būtų apsispręsta tokio ar panašaus pobūdžio straipsnių ir toliau neatsisakyti (kad kas neradęs nepagalvotų esant praleista atsitiktinai, dėl neapsižiūrėjimo), gal juos reikėtų kaip nors atskiriau nuo kitų pateikti – pavyzdžiui, spausdinti petitu.

S. v. **dulėti* 269 prirašyti neplačiai pažįstami slavų žodžiai (ir jų tarpusavio santykiai) reikalingi tolesnio aiškinimo (veikiausiai ne atsitiktinai SP tokia rekonstrukcija praleista). Į visai kitos reikšmės slovų žodį galima žiūrėti ir kitaip – sakyti, kad jis tik sustiprina įtarimą, jog baltizmų zonos (b)r. žodis (dėl semantinio artumo su bl.) veikiau laikytinas skoliniu.

Dėl s. v. **bratъ* „brolis“ 68 užsiminto lie. *bro-tas* „mylimasis, sužadėtinis“ lietuviškumo geriau būtų klausyti Būgos – skolinimui nepritaria nei kitoniška reikšmė, nei šalimais esantis (tvirtapradžiškai kirčiuojamas) *brótautis*.

Labai abejotina, kad s. v. **gagara* „gagenantis paukštis, gagara“ 377 prirašytas Lietuvoje retai pasirodančio ir dar rečiau perinčio paukščio pavadinimas *gagarà* „*Gavia arctica* (L.), juodakaklis naras“ būtų kažkokia senovės liekana, o ne dabartinis rusicizmas (LKŽ vartojimas tik iš raštų pailiuotus, nors dar nurodyti ir Zarasai). Per menka atrama yra ir vėlyvų šaltinių la. ret. *gāgars* „žąsis; kalakutas“ (: *gāgāt* „gagenti, girsėti“).

Korektūros ar panašių klaidų nėra daug. Be jau vienos kitos pakeliui minėtos, dar galima nurodyti *dvāras* 282₁₄ vietoj tvirtagalės priegaidės (kaip ir pritinka slavizmui) *dvāras*; *edikas* 350₁₆ → *édikas*; *šiānd*, *šiānde*, *šiāndei*, *šiāndie(n)*, *šiāndieną* 313₂₄ → *šiañd*... (visur *añ*), **ēzb°* 359₃₃ → **ežb°*.

Apžvelgta knyga – tai tik stambaus bl.-sl. žodyno gera pradžia, pirmoji dalis, pasibaigianti įsivarius į g-raidės žodžius. Visi, į kieno rankas jau bus ji patekusi ir kas bus spėjęs įsitikinti, koks tai rimtas ir informatyvus žodynas, lygiai pravartus tiek baltistams, tiek ir slavistams, norės kuo greičiau sulaukti tolesnių dalių. Beje, dėl šio žodyno priklausymo nuo kitų dviejų žodynų, ЭСРСЯ ir SP, iškyla pavojus, kad jo rengimas ateityje gali pradėti strigti. Kiek išleista SP, bemaž viskas jau dabar suvartota. Laukti jo tolesnių vis rečiau pasirodančių tomų kažin ar tikslinga, nors šiaip kro-

kuvis žodynas bl.-sl. žodynui gal net naudingesnis už maskvėnų. SP bent iš dalies galėtų atstoti naujieji atskirų slavų kalbų etimologijos žodynai, baigti leisti ar dar tebetęsiami (kol kas į juos retokai dairytasi, o tokio A. Gluhako chorvatų kalbos etimologijos žodyno dar visai, rodos, nematyti tarp literatūros). Sumanus autorius, reikia manyti, pats ras vienokią ar kitokią išeitį. Kitiems tik tiek svarbu, kad gražiai pradėtas darbas būtų ir toliau sėkmingai bei sparčiai tęsiamas.

Vincas Urbutis

Baltistik: Aufgaben und Methoden, hrsg. von Alfred Bammesberger, Heidelberg, Universitätsverlag C. Winter, 1998, 455.

1995 m. lapkričio 9–11 d. Eichstätto Katalikų universitete įvyko baltistikos konferencija, surengta žymaus lyginamosios germanų ir baltų kalbotyros tyrinėtojo Alfredo Bammesbergerio. Ja buvo siekiama paskatinti baltistikos tyrimus tarp tautiniu mastu, aiškiau apibrėžti jų tikslus bei metodus derinant šiose srityse dirbančių Vokietijos, Italijos, Lenkijos, JAV ir Baltijos valstybių kalbininkų pastangas. Dabar jau imame į rankas didelį tomą baltistikos tyrimų, parengtų minėtos konferencijos pranešimų pagrindu, ir galime akivaizdžiai įsitikinti, kokį gražų derlių davė ta iniciatyva.

Rinkinys susideda iš penkių dalių, skirtų baltų, prūsų, lietuvių, latvių kalbotyros ir baltų šalių literatūros bei folkloristikos klausimams. Čia skelbiami 38 straipsniai, iš jų 5 apie bendrus baltų kalbotyros dalykus, 7 apie prūsų kalbą, 17 apie lietuvių kalbą, 4 apie latvių kalbą ir 5 apie baltų literatūrą ir folklorą.

Jau pirmajame baltų kalbotyros dalies straipsnyje – Alberto Rosino „Apie morfologinio kitimo motyvą baltų kalbose“ (17–22) išryškėja dabartinei diachroninei morfologijai būdingos pastangos gramatinių formų raidą aiškinti remiantis bendresniais kalbos kitimo teorijos dėsniais. Lietuvių ir latvių kalbų įvardžių bei daiktavardžių fleksijos pagrindu autorius parodo, kad fonetinių dėsnų sąlygojami morfologiniai pakitimai (pvz., galūnių „pailgėjimas“ kaitybos kamienų sąskaityta, kai kurių linksnių formų sutapimas dėl ilgųjų balsių redukcijos) baltų kalbose vyksta apibrėžta kryptimi: periferiniams linksniavimo tipams pri-

klausančių formų galūnės keičiamos centrinių tipų galūnėmis, o dėl fonetinių ar sisteminių priežasčių neutralizuotas linksnių priešpriešas linkstama atstatyti panaudojant „stipresnes“, aiškiai skiriamas galūnės (tuo aiškinamas, pavyzdžiui, būdvardinės galūnės *-am* panaudojimas latvių kalbos *o* kamieno daiktavardžių datyvui ir instrumentaliui atskirti nuo akuzatyvo). Bendrus rytinių baltų kalbų daiktavardžių darybos kategorijų raidos dėsnius stengiamasi išvelgti ir Sauliaus Ambrazo straipsnyje, kuriame pateikta veiksmažodžių abstraktų tipų diachroninė stratifikacija (23–32).

Wolframas Euleris straipsnyje apie ‘kraujo’ ir ‘prakaito’ reikšmės daiktavardžių etimologiją (33–34) atkreipia dėmesį į latvių kalboje išsaugotų leksemų *asinis* ir *sviedri* indoeuropietišką kilmę. Užbėgant į priekį čia norėtusi pažymėti, kad lietuvių kalbos indoeuropietiški vediniai, neturintys atliepinių lietuvių ir prūsų kalbose, plačiau nagrinėjami Marijos Teresos Ademollo Gagliano straipsnyje, įdėtame lietuvių kalbos dalyje (347–357). Lygindama 15 tokių lietuvių kalbos žodžių su atitinkamos reikšmės lietuvių ir prūsų kalbų leksemomis, autorė išskiria kelis santykių tipus: 1) savarankiškos lietuvių ir prūsų inovacijos (pvz.: lie. *žmonà*, pr. *genno* – la. *sièva*); 2) bendros lietuvių ir prūsų inovacijos (lie. *meitėlis*, pr. *nomaytis* – la. *vepris*); lietuvių kalbos inovacijos be žinomų prūsų kalbos atitikmenų (lie. *sunkūs* – la. *grūts*); beje, daugeliu atvejų lietuvių ir prūsų atitinkamos reikšmės leksemos yra inovacijos tik semantiniu požiūriu, nes turi irgi indoeuropietiškas šaknis. Remiantis minėtais santykiais keliama prielaida apie galimus lietuvių – prūsų kontaktus po VII a.

Alfredo Bammesbergerio ir Simo Karaliūno dideliame straipsnyje apie aiškių etninį identiškumą (39–51) pateiktas naujas etnonimo *aiščiai* kilmės aiškinimas: žodis **aist-* turėjęs pirminę reikšmę ‘žemė; laukas, dirva’ ir buvęs susijęs su ide. **aidh-* ‘degti’, t. y. reiškęs išdegintą žemės plotą. Ši hipotezė, be kitų argumentų, grindžiama tuo, kad ir kitų Baltijos rytinio kranto genčių pavadinimai turėję dirbamos (t. y. arklu išplėštos) žemės reikšmę, pvz., sembų (plg. lie. *žėmbti* ‘žymėti dirvą arklu’); panašiai su žemės vardu siejamas senasis estų gentivardis *maarahvas* ‘žemės žmonės’, suomių *hāme* (< *šāmā* < balt. *žemė*). Antrame, taip pat etimologijai skirtame, Alfredo Bammesbergerio straipsnyje apie bendrą baltų viešpaties pavadinimą (35–38) įrodinėjama mintis, kad pirmasis sudurtinių daiktavardžių lie.